

Exkursionen, under ledning av Eva Wesslén och undertecknad David Damell, startade med en kort genomgång av hur tegel framställdes i äldre tider.

Som råvara behövs en sandhaltig lera som man finner strax under markytan (avsatt i havet efter istiden, så kallad postglacial lera). I området några hundra meter norr om Vårfruberga/ Kungsberg har goda sådana förekomster funnits, vilka använts för tegelslagning alltifrån 1200- talet, under vars andra hälft Vårfruberga kloster byggdes. Tegelslagning etablerades för övrigt i Mälaronrådet under 1200- talets första hälft, mer än 50 år senare än i Sydsverige, som då var en del av Danmark.

Den för hand uppgrävda leran måste inledningsvis frysas under en vinter varefter den fuktades och genomknådades, bråkades, varefter om så behövdes sand tillsattes. Bråkningen skedde i början för hand men senare fick oxar trampa leran. Men redan under medeltiden utvecklades mekaniska metoder där leran bråkades i en grop av ett redskap drivet av en så kallad oxvandring.

Leran fick efter bråkningen inte vara för fet men inte heller för mager eftersom krympnings- och hållfasthetsproblem då kunde uppstå.

En lerbråka har faktiskt påträffats i Tegelhagens södra del i form av en oxvandring med en bråkningsgrop i mitten.

Efter bråkningen slogs leran för hand i träformar där råstenarna torkade en tid. Då de stelnat staplades de i torskjul utan väggar för att bli helt torra. Därefter staplades teglet i en uppbyggd tegelugn, som täcktes med jord och brändes i 3- 8 dagar. Med god syretillförsel blev stenarna röda, med låg tillförsel gråsvarta.

Tegelformatet var under medeltiden 28-30 cm x 12-14 cm x 8-9 cm. Andra format tillkom sedan över tid och först under 1930- talet normerades det då maskinslagna teglet till 250 x 120 x 62 mm.

Vårfruberga kloster murades alltså av lokalproducerat, rött tegel. Anläggningen måste ha varit synnerligen imponerande, murad sannolikt i så kallade munkförband.

Efter introduktionen vandrade så ett 25- tal personer norrut till Tegelhagen, förbi Kungsbergs ekonomibyggnader, över nutida trådstaket men även över en stensträng från järnåldern, kanske en rest av en mer än 1500 år gammal hägnadsmur.

Marschen fortsatte sedan fram till det enorma lertäktsområdet, som säkert var minst 3 m djupt och täckte flera hektar. Tegeltillverkningen fortsatte nämligen här åtminstone fram till 1700- talets mitt, ja kanske i mindre skala ännu längre.

En känd person som drev tegelproduktion här fram till 1748 var änkan Magdalena Lewenhaupt, som en tid arrenderade Kungsbergs kronogård. Vid Tegelhagen fanns för övrigt en gång en sjökrog, några torp och en ordentlig tilläggspar. Mälaren ligger ju alldeles inpå.

En tegelugn, säkert eftermedeltida och 13 x 12 m stor med kraftiga, idag delvis raserade murar besöktes också. Kring ugnslämningen fanns stora mängder tegelspill.

Tyvärr är Tegelhagen idag förbuskad och därför svår att visualisera. En ordentlig kartering av platsen skulle behövas liksom en dokumentation med inslag av provtagningar och analyser. Ytterligare en forskningsuppgift för vår förening.

Efter tegelugnen, som var slutstation för exkursionen, tågade gruppen genom kantarellrika marker åter till Vårfruberga, där kaffe, föredrag och guidningar vidtog.

David Damell

Källmaterial:

Andersson, Karin och Hildebrand, Agneta 1988. Byggnadsarkeologisk undersökning. Avsnittet murverk av tegel. Riksantikvarieämbetet.

Edenholm, Bert 1993. Ett tegelbruk från medeltid vid Vårfruberga kloster. Sörmlandsbygden 1993.